

Síron túli történet

IRODALOMTÖRTÉNETI KRIMITÖREDÉKEK

„...Hlásíme se vám z vnitra chrámu Svatého Petra a Pavla na Vyšehradě, a při té příležitosti posíláme srdečný pozdrav z vlasti všem, kdo naslouchají naši reportáži nejen v Čechách a na Moravě, ale i za hranicemi dnešními Protektorátu, také v území přiřčeném nedávno k Říši, dále na Slovensku a na Podkarpatském Rusi, posíláme od Máchovi rakve srdečný pozdrav všem krajanům roztroušeným, ale nezapomenutelným v různých státech evropských i krajanům nejvzdálenějším staré vlasti, za oceánem, Americe a jiných dílech světa. Neboť při takových slavnostech, jako je dnešní uvědomujeme si silněji a jasněji i radostněji než jindy v každodenní koloběhu práce jak pevně, svatě jsme spjaty dohromady všechny my, stejné krve, stejné řeči, stejného osudu,

Az írás a Visegrad Literary Residency Program ösztöndíjának köszönhetően 2017 őszén íródott Prágában.

a stejné víry [...] Měl byste vidět, jaká úžasná záplava praporu byla po celé Praze, jak [...] vztyčený [...] tam, kde dosud vůbec nebyl. Měli byste vidět, jak bylo za slávu vězeno po víc, než sto letech jeho tělo...”

„A Vyšehradi Szent Péter és Pál templom belsejéből jelentkezünk, s ez alkalomból szívélyes üdvözetünket küldjük a hazából mindazoknak, akik riportunkat hallgatják nemcsak Cseh- és Morvaországban, de a mai Protektorátus határain túl is, továbbá Szlovákiában és Kárpátalján, szívélyes üdvözetünket küldjük Mácha koporsója mellől minden világban szétszóródott, ám el nem felejtett honfitársunknak Európa különböző országaiba, s az óhazától távolra szakadt honfitársainknak az óceánon túlra, Amerikába és más világrészekre is. Mivel efféle ünnepélyek alkalomával, mint a mai, a hétköznapiak és a munka körforgásától szabadulva határozottabban, világosabban és

örömtelibben tudatosítunk arról, hogy milyen erősen, milyen szentül kötődünk mi mindannyian egymáshoz, mi, azonos vérűek, azonos nyelvűek, azonos sorsúak, azonos hitűek [...] Látniuk kellene, lobogók milyen csodás hada lepte el Prágát, ahogy [...] felvonták [...] ahol eddig egyáltalán nem volt. Látniuk kellene, hogy kísérték dicsőséggel több mint száz év múltán testét [...]"

MÁCHA ÚJRATEMETÉSÉN
ELHANGZOTT ÉLŐ RÁDIÓ-
RIPORT RÉSZLETE

A csontok

Revülett

A következő jelenet egy gépirat fordítása, amely a litoměřicei gimnázium pincéjéből került elő. Egy 1998-os évkönyv alapján azonosítható be, eszerint ugyanis Mácha exhumálásának évfordulójára adta elő az iskola irodalmi csoportja. A későbbi évkönyvekben a csoporttal már nem találkozunk – talán megbotránkozást kelthetett a darab, s feloszlatták a csoportot? A gépirat csak egy jelenetet tartalmaz (12–36. oldalszámmal), a többi elveszhetett vagy lappang. Az eredeti kéziratban német és cseh nyelv keveredik (utóbbi dominál) – ez arra enged következtetni, hogy akár nyelvéra keretében is születhetett. A kurzívval szedett mon-

datok a kézzel írt bejegyzéseket jelölik – vagy rendezői példányról, vagy az egyik játszóról lehet szó.

HANS KNOBLOCH – sírásó

FRANZ DRAKE – sírásó

ANEŽKA – cseh dáma

Helyszín: litoměřicei temető

Idő: 1938. okt. 1. 12.30

Kellékek: Ásó, lapát, kalap és sál Anežkának.

A padokat egymás mellé tolni, letakarni a vásznakkal, mögé bekészíteni a csontokat – biosz labor!

Hátulról jönnek

HK: Megmondtam, bazmeg, legyé pontos, csak most az eccer, ilyen lóvét nem kapsz, míg el nem hantollak.

FD: Bocs, bazmeg, dolgom volt.

HK: Persze, a söröshordók között a Grétével.

FD: Hülye vagy. Az üzlet az üzlet.

HK: Nahát, neked eleven kuncaftjaid is vannak? Nem dicsekedtél...

FD: A szajré az szajré. Akár eleven, akár sem. Akár betemeted, akár befekteted. Itt a jó üzletek ideje, a vasutasok már tegnap elhúztak, reggel a zsaruk meg a postások is olajra léptek. Szabad a csók és szabad a tánc!

HK: Búzlesz a pálesztől. Na gyerünk már, háromra itt vannak érte.

FD: Érte? Hogyhogy, hát ezt nem hozzák, hanem viszik?

HK: Kezed járjon, ne a szád /hozzáfog/

FD: Várj má bazmeg! Én nem erre szerződtem. Kihantolásról sehol nem volt szó, csak elhantolásról.

HK: Nem olvastad az apróbetűs részt.

FD: Na jó, én végeztem. /elindul/

HK: Ne basszál már, nehogy má nekiállj itt lelkizni nekem, te szajrékirály. Különbem meg, halott pénznek nincsen szaga.

FD: Na nem, ezt nem. Tiltja a vallásom.

HK: Micsodád?

FD: Friss hulla, jó hulla – rohadó tetemek, na nem, elkapok valami dögvészt, mittomén.

HK: Ne szórakozz, már száz éve elrohadt. Mozogj, gyerünk!

FD: És mér kell akkor zaklatni itten? Különbem meg ki a redvás úristen ez? /olvassa a sírfeliratot/ Mácha. – És mit csinált ez a Mácha, hogy nem nyughat békében, amíg az angyal fel nem trombitálja álmából?

HK: Verset írt bazmeg. Karel Hynek Mácha, nagy cseh nemzeti költő. Bár állítólag először németül írt.

FD: Ezek a bohém szokások. Szóval viszik magukkal, mint... Ennél jobb dolgom is lenne, bazmeg, mint halott cseh költők csontjai után kutatni. Talán már estére ideérnek a németek, és akkor

vége, helyreáll a rend a senkiföldjén.

HK: A csehek elmennek, láttad?

FD: Ja, úgy menekülnek, mint valami katasztrófa elől, mi az, kitört a pestis? Nem baj, menjenek csak a határaik után, nem tudják, miről maradnak le. Te, ez a Mácha ez nem pestisben gebedt meg, ugye?

HK: Ne szivassá, hol volt már a pestis százéve! /Anežka balról hátul csöndben be/

FD: Csak mer szegény apám mindig óva intett, gyerek, a dögvész még a bomláson is úr!

HK: Mozogj má, anyád, minnyá itt vannak a csontokér. /Ásás közben zajra lesznek figyelmesek, Anežka szaval – ÁRNYJÁTÉK: a csontváza megjelennek/

Nő: Klesla hvězda s nebes výše,
mrtvá hvězda siný svit;
padá v neskončené říše
padá věčně v věčný byt.
Její pláč zní z hrobu všeho,
strašný jekot, hrůzný kvíl.
„Kdy dopadne konce svého?”
Nikdy – nikde – žádný cíl.¹

¹ Mennyből csillag hullt zuhanva,
Holt, szederjes színe van;
Örök, végnélküli honba
Mindörökre hull, zuhan.
Jajszava a mindenségnek
Sírjából zúg, sír a tér!
„Mikor ér hullása véget?”
Soha – sehol – semmi cél.
(Israel Efraim fordítása, ahogy a Májusból átvett következő részletek is.)

FD: Mit akar itt ez a bige? /*Kimász-
nak, odamennek hozzá/*

HK: Keres valakit, asszonyom?

Nő: Jesszusom! Igen... azt hiszem.

FD: És teccen má megmondani,
hogy halottat, vagy elevent?

Nő: ?

FD: Tuggya, sok asszony jár ám ide.
Izé... randevűre! A temető keríté-
tésén nem látnak át a szerető fér-
jek...

Nő: Mit képzél! Egy sirt keresek.

FD: Jó helyen jár.

Nő: Egy bizonyos sírt. Egy bizonyos
Karel Hynek Mácháét. Maguk
meg mit csinálnak itt?

FD: Máchászunk.

HK: És mit akar tőle, ha szabad kér-
dezni? /*gyanúsítóan/*

Nő: Búcsúzni jöttem.

HK: Tehát maga is elmegy?

Nő: El. A nénikém Prágában gon-
doskodik rólunk, amíg ki nem
találunk valamit. Szóval ismerik?
Illetve, tudják, hol nyugszik? Any-
nyira zaklatott vagyok, sehol sem
találom, pedig születésnapján
mindig meglátogatom.

FD: Haláli buli lehet – s hogy van a
kedves?

Nő: Na jó, nekem erre nincs időm.
A férjem már vár rám, a kocsi
bepakolva, a gyerekek indulásra
készen. Csak... muszáj volt kijön-
nöm... /*elérzékenyen/* Elbúcsúzni
Tőle /*FD röhög/*

HK: Hölgyem, jó helyen jár. Fordul-
jon meg.

Nő: Ó, istenem, mit jelentsen ez?

HK: Ha van még egy órája, szemé-
lyesen is elbúcsúzhat tőle.

FD: Hans, ne izélj már, bazmeg, hadd
menjen a picsába!

Nő: Mi ez az egész, hogy érti ezt?

FD: Hát úgy, hogy a maga Máchája
is búcsúzik a szülőföldjétől, azaz
halóföldjétől.

HK: Elmegy ő is, elviszük őt is, mint
magácskát Prágába.

Nő: Hogyan, kérem?

HK: Mondom. Mi vagyunk az exhu-
máló bizottság.

/Fényváltás – Árnyjáték, csontvázak/

Nő: Hluboké ticho té temnosti
zpět vábí časy pominulé,
a vězeň ve svých snách dny
mladosti
zas žije dávno uplynulé.
To vzpomnění mladistvých let
mladistvé sny vábilo zpět;
a vězně oko slzy lilo,
srdce se v citech potopilo; –
marná to touha v zašlý svět.²

² Komor és konok és kongó csönd,
Emlékképekkel hitegető,
A rabnak lelkébe álmodt, önt,
S a rég elmúltba belevesz ő.
Az álomnál nincsen kép szebb,
Gyermekálmok könnye pereg;
S a rab szemének könnye patak,
Szíve a vágyba beleszakad; –
Hiú vágy – holt kor, porrá lett.

1 órával később

/HK és FD a gödörben – a fedett padok mögött – fejük kilátszik, Anežka fent/

FD: Még jó, hogy akkoriban nem volt szokás olyan mélyre temetni az emberfiát. /nem látjuk őket, Anežka a „gödörbe” néz/

Nő: Óvatosan, nézzenek át jól minden lapát földet!

HK: /felbukkan – a feje/ Nahát, milyen pici! Talán egy ujjperc. Odaadná a zsákot? /odaadja/

FD: /a „gödörből” halljuk őket/ Ujjperc.

HK: Ujjperc.

FD: Perc.

HK: Ne osztozz!

FD: Nem oszt, nem szoroz.

Nő: /a kihányt földet vizsgálgatva/ Hé, vigyázzon, itt is egy csontocska!

HK: /felbukkan, mutatja/ Ez pedig a lábszárcsontja!

FD: Sípcsont!

HK: Lábszár.

FD: Itt van Mácha térdkalácsa, csokolja meg a babája! /Nőnek nyújtja/

Nő: Tudja maga, mennyit koptak ezek a térdek a nők előtt? Lóri előtt?

FD: Lóri?

Nő: A szerelme. Jegyese. Felesége. Hitvese. Istenem, szerencsés nő lehetett. Ő meg, ó, micsoda férj lehetett...

FD: Atyám, nem hittem, hogy a nekrofília a síron túl is tart.

HK: Kezed járjon, ne a pofád. /eltűnik/

Nő: Persze, mit értenek ehhez, maguk, sírásók! Mi nektek a költészet? Pusztába kiáltott szó... A halált csak úgy ismeritek, mint a paraszt a kapát. Mit tudtok, ti németek. Nektek ott van Goethe, Schiller, Heine... De Mácha csak egy van. A cseh nyelv legnagyobb mestere...

HK: /kibukkan/ Hé, aszongyák, németül kezdte.

Nő: Hol van az a durva német a cseh versei bús dallamától? Ez a szív nyelve, a szerelem örök lobogása.

HK: Azért ahogy elnézem, hamar ellobbant a gyertyája. /mutatja a sírfeliratot, majd eltűnik/

Nő: A zsenik sajátja. De hát maguk Büchnerről vagy Shelleyről, esetleg Keatsról sem hallottak. A zseni lobogása idejekorán égeti ki a testből a lelket. Tüzet oltott, ha nem tudnák. Akkor betegedett meg. A jó szíve miatt!

HK: /kiemelkedik/ Na tessék, a maga zseniális koponyája. /kiemeli/

FD: Mutasd csak, majd én... /próbál kimászni, egyensúlyoz vele, elejti, HK elkapja/

Nő: Vigyázzon, elejti!

HK: Barom. Tessék. /odaadja/

Nő: Micsoda boldogság... /megindulva/ Végre láthatom ismeretlen arcod... végre a szemedbe nézhetek, szerelmem, boldogságom, mindenem!

FD: Szemed lukába...

Árnyjáték – Nő a koponyával énekel

Nő: „Z mrtvého kraje vystup ven,
nabudiž život – přijmi hlas,
buď mezi námi – vítej nám.
Dlouho jsi tady bydlil sám,
jiný tvé místo zajme zas.”³

*/Anežka mondja, mintha a koponya
beszélne:/*

„Jaké to oudů toužení,
chtí opět býti jedno jen.
Jaké to strašné hemžení,
můj nový sen. – Můj nový
sen! –”⁴

HK: No, ezzel megvolnánk.

Nő: Biztos nem maradt semmi?

FD: Én hozzá nem érek, szedegesd
csak...

Nő: Egyetlen csontocska sem?

HK: Nem, megvagyunk, számoltam.
Teljes a létszám. Hát ez gyorsan
ment.

FD: Fertőző betegeket ilyen sekély-
re temetni! Látszik, hogy nem volt
sejtelmük a bacilusokról. Adj egy

³ „Halál honából jöjj elénk,
Éledj – a szót szomjasan idd,
A társaságunk befogad.
Sokáig laktál itt magad,
Jön új halott, felvált ma itt.”

⁴ „A csontjaimnak vágya, jaj,
Hogy lenne újra egybe mind!
Mily rémes-hemzsegő e raj!
Új álmod int! – Új álmod int! –”

kis páleszt. /HK ad, FD lemossa
vele a kezét/

HK: Hé, ne pazarold, bazmeg!

FD: Jó. /küssza a maradékot/

Nő: Uraim. Üzletet ajánlok önök-
nek.

FD: Nahát.

Nő: Én is szeretnék magammal vinni
valakit.

FD: Én elmegyek magácskával, a fér-
je beállhat a helyemre. /kacsint/

Nő: Holtat vinnék, köszike.

HK: Sajnálom, lejárt a munkaidőnk.

Exhumációt csak kivételes esetek-
ben vállalunk. Engedélye van? Sír-
ásók vagyunk, nem hullarablók.

Nő: Hát nem elég kivételes a mai nap?

Ez a zavarodottság? A senkiföldje
temetője? Ne aggódjanak, busásan
megfizetem a szolgálataik. Amit le-
hetett, eladtam, magammal vinni
nem tudom. De az őszám, akár Má-
chát a kormány, igazán magammal
vihetném. Egy papírzsákban. Itt
van, rögtön szemközt.

HK: Nem, hölgyem, sajnálom.

FD: Ne hülyéskedj, Hanzsi! Egy nap
két ilyen jó üzlet? Egy csapásra két
legyet?

HK: Háromra itt a kocsis a csonto-
kért.

FD: Az még másfél óra! Hülye vagy?

HK: Erre az exhumációra nincs en-
gedélyünk. Jönni fog az orvos,
helyszíni szemlére. Meg a csend-
őrök, hogy kiemeljék a sírkövet.

FD: Ugyan, van ezeknek most jobb
dolguk is. Majd visszaugrunk a

sírhoz, itt van szemben. Estére bejönnek a mieink, megszűnünk csehszlovák állampolgárnak lenni, ha akarnának, sem tudnának megbüntetni.

HK: Jó, nem bánom. /Nőhöz/ S kicsoda az illető, ha szabad érdeklődni?

Nő: A szépapám. Én persze nem ismerhettem, de vele kezdődik a családunk története. Senkiként jött Litoměřicére, s meggazdagodott. Malmai, földjei voltak, dédanyám, szegény, sokat mesélt róla kislány koromban. Pedig bolondnak nézték, mert egyfolytában vigyorgott és dadogott is. Állítólag gyerekkorában a padlásra menet leesett a létráról, és beverte a fejét. De helyén volt az esze. Igazi zseni volt. Persze gazdagságunknak azóta csak az árnyéka maradt. De ne aggódjanak, fizetek rendesen.

FD: Ne vesztegessük az időt. Na, ez sem mai csirke. /olvassa a sírfeliratot/ Ezernyolcszáztizenegy.

HK: Nem bírta valami soká.

FD: Csak nem valami betegség?

Nő: Nem, harmincévesen megütötte a guta. Egyszer csak fogta magát és meghalt. S még így is vagyont tudott felhalmozni, hát nem csodálatos?

FD: Na lássunk hozzá.

Nő: Menjenek, én addig őrködöm, ha jönne valaki. Azt a zsákot ideadhatják addig. /elveszi/

Árnyjáték – két csontváz táncol a két sírásóval, Nő szavai

Nő: „Budoucí čas?! – Zítřejší den?! –
Co přes něj dál, pouhý to sen,
či spaní je bez snění?
Snad spaní je i život ten,
jenž žiji teď; a příští den
jen v jiný sen je změni?
Či po čem tady toužil jsem,
a co neměla šírá zem,
zítřejší den mi zjeví?
Kdo ví? – Ach žádný neví – ”⁵

*sötét
függöny*

Az arc

Jegyzetek egy krimihez

„– Épp egy képen dolgozik? [...] – Arckép. Jó munka, de még nincs egészen kész. – [...] a kép nyilvánvalóan egy bíró arcképe volt. Különbözőn feltűnően hasonlított az ügyvéd

⁵ „Jövendő kor?! – Holnapi nap?!
Mít ad? Vajh pusztá álmot ad?
Vagy álompusztá alvást?
Az élet is álom, léte rab,
S csak álmot vált a holnapi nap?
Ezt kitörli, de csal mást?
Vagy épp, mit lelkem vágya költ
S meg nem adhat széles e föld,
A holnap megjelenti?
Ki mondja meg? – Ah, senki!”

dolgozószobájában látott képhez. Itt ugyan egészen más bíróról volt szó, egy kövér férfiről – fekete, bozontos körszakálla oldalt teljesen elborította arcát –, amaz a kép olajfestmény volt, ez viszont halvány és elmosódott pasztellel készült. De minden egyéb hasonlított[.]”

F. Kafka: A per

[A *Mácha-kutatás tömör összegzése a költő arcképét illetően.*]

Michal Mácha bátyja eksztatikus állapotait említve Keresztelő Jánoshoz, annak földöntúli rajongásához hasonlítja a költőt. „Turnov közelében, a valdštyáni vár romjain épült Szent János kápolnában található az eksztázisba esett Keresztelő Szent János oltárképe, amely nagyon hasonlít hozzá.” Mondta Michal, azon kevesek egyike, aki még emlékezett a költő arcára, amikor a május-nemzedék költői, konkrétan Jan Neruda és Vítězslav Hálek a *Május* című antológiát készítve a költő hiányzó képmása felől érdeklődtek.

Valdštejn vára a festői Cseh Paradicsom legrégebbi vára, bár a XVI. századi tűzvész során leégett, majd tulajdonosai a sorsára hagyták, sokáig puszta romhalma állt az erdőtől övezett sziklaszirt kiszögellésén. Egy időben Václav Holan Rovenský, egykori vyšehradi orgonista, barokk egyházi zeneszerző is lakta, mint remete. Mennyei hangja azonban any-

nyi embert csalogatott a romok közé, hogy nemsokára Nepomuki Szent Jánosnak szentelt templomot emeltek, majd impozáns kőhidat a cseh szentek szobraival. A zarándokhelyé váló Valdštejn várát 1821 után a romantika szellemében építették újjá.

Mácha a Krkonošeba tett gyalogos utazása során időzött itt, Valdštejn váráról rajza is fennmaradt (ld. „Hrady spatřeně” [Várlátogatások] sorozatát). A kápolna Keresztelő Szent János képét Aehrenthal báró megrendelésére František Mašek festette, akinek Mácha szolgált modelljével. 1858 áprilisában a májusiak Josef Uman festőt küldték ki Valdštejn várába, hogy másolatot készítsen Keresztelő János arcáról, azaz a költő arcmásáról. Uman a sekrestyénél érdeklődött, aki oda is vezette a templom Mašek által festett Keresztelő János oltárképéhez. Uman, január lévén, fagyos ujjaival küszködve ugyan, legjobb tudása szerint el is készítette az eredetihez hű másolatot.

Az arc megfelelt a leírásoknak, szenvedélytől fűtött tekintet, szokatlanul magas homlok. Mielőtt Uman a másolatról litográfiát készíttetett volna, megmutatta azt Karel Sabínának, a költő egykori barátjának. „De hát ez a Keresztelő Szent János egyáltalán nem hasonlít Máchára!”

– mondta. Bárhogy kutatott is emlékezetében, sehogy sem tudta hasonlónak tenni őket, „az élő istenért sem!” Az almanach kiadása azonban nem várhatott, csak minimális korrekcióra volt idő. Karel Sabina így, támogatandó a fiatal generációt, szemet hunyt a szemmel látható tévedés felett, és szándékosan megfedkezett róla. A májusiak ugyan megkérdezhették volna magát František Mašeket is, aki nemcsak hogy élt még ebben az időben, de ráadásul épp Prágában élt. És természetesen sejtelve sem volt a Keresztelő alakmása körüli malórról.

Hogy pontosan hol is történt a hiba, az csak évtizedekkel később derült ki. August Sedláček helytörténész 1895-ös könyvében fedi fel a rejtélyt. Ebben részletes leírását találjuk a Mašek által festett Keresztelő Szent János-képnek. De nem annak, amelyet Uman lemásolt. Két Szent János-képet festett ugyanis Mašek Valdštejnben. Az egyik a templom oltárképe, melyről a másolat készült. A másik pedig a kápolnában, az oltártól balra volt.

Az almanachban szereplő portré addigra már régen elterjedt. Uman másolata alapján Josef Farský litográfiát készített, mely alapján később František Šír megfestette a költő portréját. A Farský műhelyében készült litográfiáról több replika, reprodukció készült, ám évekkel később kétségbe vonták Mácha arcmásának

hitelességét. Ennek ellenére a Farský-féle litográfia máig, mint a legműbb Mácha ábrázolás a költő leggyakrabban reprodukált arcmása.

A másik arc, a kápolna oltárától balra nem maradt fenn, nyomtalanul eltűnt valószínűleg a világháború idején – helyén egy másik szentkép, Nepomuki Jánosé függ. August Sedláček leírásán kívül csak egy régi képeslapon maradt fenn fekete-fehér másolat a képről. A replika elég kicsi és rossz minőségű, de még így is világosan látszik rajta Keresztelő Szent János arcának kidolgozottsága a kép többi részletének elnagyoltsága mellett.

De ez a hitelesnek tartott arcmás is további problémákat vet fel. A kép megfestésének ideje és Mácha krkonošeji útja (s valdštejni tartózkodása) nem egyezik, amelyből arra következtethetünk, hogy Mašek a költő arcáról előbb rajzot készíthetett vagy vázlatot, s ennek kidolgozott mása lehet Keresztelő Szent János arca. A képen a Keresztelő homokkő tömbön pihen, lába előtt kövek és páfrányok, feje felett fák koronái, amelyekről eső csöpög. Tipikus cseh paradicsombéli táj, tipikus az időjárás és a növényzet, a Júdeai-sivatagra, a Jordánra semmi sem emlékeztet. Az alak bal kezében, mint valami hatalmas tollat, egy keresztet tart, testét szőrcsuha fedi, mint a Kereszte-

lő tipikus attribútumai. Jobb keze a homokkőn nyugszik, melynek felső felülete mintha kissé felemelkedne, ahogy a papír széle hajtódik fel a nedves levegőn. A képeslap tökéletesen reprodukcióján ezt persze lehetetlen kivenni.

A másik különös kérdés, hogy vajon e kép miért hasonlít oly meglepően a turňovi templom oltárképének Jézusára. Pontosabban az emelkedő háromsztatú homokkő, amelyet itt mintha felhőknek álcáztak volna. Talán ezt a képet is Mašek festette volna Aehrenthal báró megrendelésére? A környezet hasonlósága ellenére a leginkább az arc különbözik – Krisztusé a Keresztelőétől – nemcsak pozíciójában, de kidolgozottságában is. Talán azért, mert János arca valós modell alapján készült, Krisztusé pedig nem? S miért épp az ismeretlen és idegen Mácha kimondottan furcsa, szinte torz arcát másolta Mašek a Keresztelő arcaként. Miért nem egy nemes arcélú, ismert helyi nemes, vagy akár általános megbecsülésnek örvendő péket vagy cipészt választott? Helyette egy prágai jöttmentet, aki a nemzet nagyságát és feltámadását hirdette, és krkonošeji útjai során prófétikus szavai felkeltették a nép figyelmét.

Ezen kívül egy másik valószínű tartott arcmás is fennmaradt. Jaromír Wágner, Mácha-kutató munkájában a valdštejni Keresztelő Szent János-képek összecszerelését legen-

dának tartja, s tagadja hitelességüket is. Jan Zachariaš Quast porcelán- és portréfestő, majd élete végén prágai fotográfus portréját tartja hitelesnek, amelyről a költő özvegye évekkel később azt állította, valószínű hű mása megboldogult férje arcának – „de hogy e kép hová lett, csak isten tudja”. E feltételezés könnyen kétségbe vonható. Biztos, hogy arra az akvarellre gondolt Lori, amelyet ma a keresett portrénak hiszünk?

Quast képe valóban létezett. A századforduló idején egy soběslavi családnál volt, majd 1906-ban bizonyos Roubíček vásárolta meg, akitől pedig később František Adolf Borovský megvette. Mácha születésének centenáriumára František Řivnáč kiadta Jaroslav Kamper „Mácha portréi” című gyűjteményét, mely a szóban forgó portrét is tartalmazta. Ám az eredeti képnek a német megszállás és a háború idején nyoma veszett. Borovský rokonainak tanúsága szerint egy Quast kiállításra kölcsönözték. Máiig lappang.

Egy másik elmélet, melyet Josef Václav Frič közöl emlékirataiban, a valdštejni másolatot tekinti hitelesnek. Frič állítása szerint a Farský-féle másolat azonos a valdštejni kápolna Szent János képével – azaz Uman a megfelelő Keresztelő arcát másolta. Amellett érvel, hogy Lori nem gondolhatott Quast képére, sőt nem is

ismerhette azt, hanem egy másik, ismeretlen képre utalt. Ez az ábrázolás nyilván elveszett. Frič a valdštej-
ni Szent János képek összecszerelését
puszta pletykának tartja, állítása sze-
rint Karel Sabina instrukciói szerint
a képet Uman többször átdolgozta,
majd az almanachban szereplő Má-
cha-képet a Kajetán színházban ját-
szó Jan Nepomuk Lapilnak is meg-
mutatták, aki ismerte a költőt, s te-
nyerét összecsapva ennyit mondott:
„Ježíš Marjá – to je Karel!”

A portré körüli kibogozhatatlan
bonyodalmakat féltetéve azonban
így is fennmaradt a költőnek minden
kétséget kizáróan hitelesnek tart-
ható arcúja. Ezt ráadásul maga a
modell, Mácha rajzolta meg, ugyan-
is önarcképről van szó. Mácha rajz-
tehetsége közismert, rengeteg képe
fennmaradt, ám önarcképe a legjobb
szívvel is csak vázlatnak mondható,
skiccnak, amelyet valószínűleg per-
cek alatt firkantott le. Ez az arcúja
az imént említettekkel ellentétben a
költőt profilból ábrázolja, s azoktól
lényegesen különbözik. Feltűnő a
kiugró áll és orr, s bár göndör fűrt-
jeit itt is felismerhetjük, a frizura
különbözik. Ráadásul egyedülálló
módon itt a költőt csupasz állal lát-
hatjuk. A titokzatos rajz már-már a
karikatúra határát súrolja.

A koponya

Avagy a művészi szabadságról

„Tot, Hynku, pohled tvůj! Opásán
drsnou koží, Jan Křtitel pouště té,
sníš divný sen tu boží.

A jak zřím na tebe, vše náhle jiné
kol: Je večer májový, o lásce šeptá
mech, strom kvetoucí i bor i růže
vonný vzdech; i širé jezero lká tiše
lásky bol, v něm vlna s vlnou hraje,
jiskra jiskru honí, a tvář svou krás-
nou, bledou nad ním luna kloní.”

Svatopluk Čech: Na Valdštýně

[A következő fordítás egy interjú gépirá-
ta alapján készült. Az újságíró neve, va-
lamint a megjelenés körülményei – már
ha megjelent az interjú – ismeretlenek.
A gépiratra egy önmagát nevesíteni nem
kívánó antikvárium leltározás során
bukkant rá, tőlük került birtokomba.
Az interjúalany Milan Knobloch szob-
rász, aki 1986-ben a Nemzeti Múzeum
felkérésére Emanuel Vlček antropológus
segítségével elkészítette Mácha hiteles
szobrát. Az interjú ebből az alkalomból
készülhetett.]

Ön Mácha születésének kétszázadik
évfordulójára elkészítette a költő mell-
szobrát, hiteles arcúját. Az eddigi
ábrázolások, mondjuk Myslbeké nem
tekinthető annak?

Nem. Myslbek Mácha szobra a
petříni parkban a legkevésbé hiteles

ábrázolás. A romantikus igényeknek nyilván megfelel, de az arc a képzelet szüleménye. S ez természetes is. Hiszen az alkotónak kizárólag azok az ábrázolások álltak rendelkezésére, amelyeket ma is Mácha arcképeként ismerünk. Ugyanez vonatkozik Václav Blažek litoměřicei szobrára.

Közismertek a portrék körül folyó találgatások, a krimibe illő szövevényesség. Melyik képmás tekinthető hitelesnek?

Tulajdonképpen sem Quast képeről, bár ezt Vlček többé-kevésbé hitelesnek tartja, sem pedig a Farský-féle litográfiáról nem sikerült bebizonyítani, hogy valóban a költőt ábrázolják. Az egyetlen hitelesnek tekinthető kép Mácha önarcképe. Ebből tudtam a legtöbbet meríteni. Az éles kontúrok, a markáns orca, a kampós orr és kiugró állkapocs alátámasztják, hogy úgy mondjam, a koponya valóságát.

Azt állítják, az ön Mácha mellszobra közelíti meg leghívebben a cseh költő-óriás arcát. Hogy sikerült elérni ezt a hitelességet?

Vlček doktor segítségével, hála antropológiai ismereteinek. 1939-ben, mielőtt Máchát Vyšehradon újratemették, alaposan megvizsgálták a csontjait. Mácha maradványai a Károly Egyetem antropológiai intézetébe kerültek. Jiří Malý professzor jelentése e tekintetben forrásértékű. Meggyőzően bizonyította, hogy a

mendemondák ellenére igenis Mácha csontjaival állunk szemben. Az exhumációt végző Hans Knoblochot is alaposan kikérdezte 1938. október közepén Karel Janský, Mácha kutató.

Egyébként nem zavarja, hogy a vezetőkéneve azonos a sírásóéval?

Nem. Sőt, kifejezetten szórakoztatónak találom. De visszatérve tárgyunkhoz, a jelentés mellett a legfontosabb, hogy Malý professzor röntgenfelvételeket is készített a koponyáról, ráadásul a koponya öntvénymásolatát is elkészítette. Tehát ezek alapján doktor Vlčekkel már el tudtuk készíteni az arc rekonstrukcióját.

A mellszobrot a Nemzeti Múzeumban leplezték le. Hogyan fogadta a közönség Mácha valódi arcát?

Néhányan dühösek lettek. Hát ez az a titokzatos Mácha? A szívtipró? Hol vannak az égő szemek? Arcán könnyed félmosoly, szívében mély bánat. Ilyennek látom. De egyébként az arcmás valóban annyira valóságos, amennyire csak lehet. Be kell, hogy valljam, megleptek a múzeumban, amikor az egyik kiállítás-meghívón Máchát, mint kopaszodó, kövérkés és szakállas negyvenest ábrázolták.

Mi a helyzet azzal a bizonyos titokzatos félmosollyal?

A dologra már dr. Malý is felfigyelt, hiszen éppen a koponyasérülés volt a legfőbb érv mellett, hogy a Prágába került maradványok Mácha csontjai. Malý jelentésében alátámasztja a költő öccse, Michal leírását Mácha holttestéről: a bal kéz a mellkason, a jobb hosszában a test mellett. Szerencsére hiánytalanul maradt meg a csontozat, és a koponya is kiváló állapotban őrződött meg. A koponya és az állkapocs jobb oldalán világosan látható az a sérülés, amelyről a források is beszámolnak. Még kisdíakként, hétéves kora körül Mácha leesett a prágai Szent Péter templom (Kostel Svatého Petra na Poříčí) harangtornyából és alaposan összetörte magát. Magasról zuhanhatott le, mert sérülése maradandó volt.

Vagyis azt mondhatjuk, hogy torz volt Mácha arca?

A kortársak említik az arcán lévő sebhelyet. Vlček jelentése szerint jobb szeme mellett jól látható volt a koponyán egy mély, de jól összeforrt heg, a másik pedig a felső állkapocs jobb oldalán, de ez valószínűleg nem volt látható, ahogy az a néhány kitört fog sem. Mácha, hogy a sebhelyet eltakarja, jobbra fésülte a haját. Egy időben emiatt állítólag szakállt is hordott. Az idegpályák is megsérülhettek, mert a kortársak szintén tanúsítják, hogy Mácha nagyon furcsán mosolygott, mintha csak félig

tudott volna a szája mosolyra húzódni.

Hogy lehet ezt a szobor által visszaadni?

Persze, dr. Vlček alapos rajzainak és rekonstrukcióinak ellenére a mosolyt nem lehet a koponya alapján rekonstruálni. Mikor kétségeimet Vlčekre zúdítottam, csak széttárta a karját és ennyit mondott. Csináld érzésből, művész vagy, nem?

A sír

Krónika

„[...] Prostranství před chrámem Svatého Petra a Pavla na Vyšehradě. Zazněli fanfáry. Chrámu [...] muži vynásejí s rakev [pozůstatky] básníka Karla Hynka Máchu. Okolo rakve čestná stráž [...] v černých oděvech s květy v rukou. Duhovenstvo opustilo chrám po skončení s církevních obřadech, a sice na malém prostranstvím před chrámem, na prostranství ohraničené z jedné strany zdí hřbitovní a z druhé strany zdí bývalé citadely byla vztyčena na stožáru státní vlajka, a okolo stožáru dva černé, kvádrotité sloupy, ve kterých vzplanou plameny [...]”

„A Vyšehradi Szent Péter és Pál templom előtti tér. Felhangoztak a

harsonák. A templomból [...] feketébe öltözött férfiak hozzák a költő Karel Hynek Mácha [maradványait tartalmazó] koporsót. A koporsó körül feketébe öltözve, virággal [...] díszítés. Az egyházi szertartások végeztével a papság elhagyta a templomot és az előtte lévő kis téren, melyet egyik oldalról a temető, másik oldalról az egykori citadella fala határol, felvonták a nemzeti zászlót, s a zászlórúd melletti két fekete kocka alakú oszlopon lángok lobognak [...]"

MÁCHA ÚJRATEMETÉSÉN ELHANGZOTT ÉLŐ RÁDIÓ- RIPORT RÉSZLETE

[Összeollózott anyagok és adatok, amelyekből Mácha posztumusz életrajza rajzolódik ki.]

1836. okt. 1. Megszületik Mácha és Lori fia, Ludvík.

1836. okt. 4. Mácha, hogy fiát lássa, Litoměřicéből Prágába gyalogol.

1836. okt. 24. A Radobýl csúcsán üldögélve javítgatja – mint később kiderül – utolsó versét (*Cesta z Čech*), amikor a hegy alatti városkában megpillantja a tűzvészt. Erejét felülmúlva segít az oltásban. Valószínűleg fertőzött vizet iszik, mely későbbi betegségét okozza.

1936. nov. 5. Már rosszul van és hány, egészsége megroggyan. Az orvos nem engedi dolgozni menni.

1836. nov. 6. Tíz nappal 27. születésnapja előtt, hajnali három óra körül elhalálozik. Állítólag „Brechdurchfall”-ban, azaz a kolera leggyengébb változatában. Mivel a ragály terjedésétől tartanak, halála napját egy nappal korábbra teszik, 5-e olvasható sírkövén is.

1836. nov. 8. Öröknek tűnő nyugalomra helyezik a litoměřicei temetőben. Utolsó (előtti) útjára csak öccse, Michal kíséri el.

1938. okt. 1. A litoměřicei temetőbe megérkezik az autó, s elviszi a papírzsákba gyűjtött maradványokat az imént kiemelt sírkövel együtt. Mire Prágába a fővárosi krematóriumba érnek vele este nyolc körül, a németek bevonulnak Litoměřicébe.

1938. okt. 3. Közszemlére teszik a költő földi maradványait. A kegyeleti gesztus nem jár különösebb közéleti visszhanggal. Ekkor már komoly problémákkal kell szembenéznie a lakosságnak.

1939. márc. 15. A náci Németország megszállja Prágát is, majd kikiáltják a Protektorátust.

1939. ápr. 7. Újratemetik Mácha maradványait a Vyšehradi temetőben, eredeti sírkövével. A Birodalom engedélyezi az újratemetést, a ceremónia azonban tömegeket vonz és a megszállás elleni tiltakozássá válik a cseh nemzet emblémájaként felismert Mácha megterése szülőföldjébe. A maradványait tartalmazó koporsót a kor legnevesebb költői, legelől František Halas, viszik a temetőbe, s egybekel mellett Josef Hora mond beszédet sírja felett. Az újratemetésről szóló rádióriportot milliók hallgatják, Kocourek sír felett mondott beszédét százazrek könyy-nyezik meg.

1923. aug. 23. A litoměřicei immár üres sírba, Mácha helyére a helybéli szemorvost temetik, akit – nem minden iróniát nélkülöző módon – dr. Böhmnek hívnak.

1941. nov. 24. Litoměřice tőszomszéd-ságában, Terezín városka Habsburg erődjében, mely ekkor már több mint egy éve politikai foglyokat tömörítő börtönként működik, létrehozzák a gettót – e napon érkezik az első transzport. A koncentrációs táborból nemsokára megindulnak az első transzportok előbb kelet, majd Auschwitz felé.

1989. nov. 17. Bár a tüntetés 16:40-kor hivatalosan befejeződött, a nép

továbbra is ki akarja kifejezni tiltakozását. Az esti Prágában ezek lődörögnek, s nemsokára világossá válik, hogy a nap még nem ért véget. A rendfenntartó erők készen állnak szétoszlalni a tömeget. A diákok és akadémikusok vezetete tizenötezres tömeg Albertovból a Vyšehradi temetőbe megy forradalmi jelszavakat skandálva, s az 1939-es eseményekre reflektálva gyertyát gyűjtanak Mácha sírján, virágot helyeznek rá, a himnusz énekelik. Az emlékezés este hat körül véget ér, kiélezett helyzetben a diákok nagy része az Opletalovára indul. Ugyanarra, amerre az 1939-es menet is haladt, a Vrstislavován és a Vyšehradskán keresztül folytatják útjukat a belváros felé. A Botanikus kert és a Vyšehradská sarkán kerül sor az első összecsapásra, amikor a diákok áttörnek a rendőrkordont. A tömeg másik része irányt vált, a Plaveckán keresztül az akkor még Nábřeží Bedřicha Engelsen (Engels Frigyes Rakpart, ma Rašínovo nábřeží) keresztül folytatja útját a belváros felé.

2010. máj. 1. A petříni park virágos fái, a kilátó alatt, Mácha szobra előtt új cseh rekord születik. A nap folyamán a helyszínen 711 pár csókolja meg egymást. A május 1-ei csókverseny annak ellenére népszokássá válik, hogy Mácha

elbeszélő költeménye, a *Máj* címe ellenére inkább sötétség és az ősz (novemberben született és halt meg), semmint az önfeledt öröm költőjeként mutatja alkotóját.

2016. jún. A prágai Kriminálisztický ústav tapasztalt törvényszéki antropológus szakértő, Hana Elišková megvizsgálja a Mácha koponyájáról készült öntvénymásolatot Malý és Vlček nyomán, és azt ún. 3D-s szuperprojekció segítségével összeveti a költőről készült képmásokkal. Megállapítja, hogy a költő legvalóságosabb arcú a Valdštejní vár Keresztelő Szent János arca – leszámítva Vlček és Knobloch rekonstrukcióját.

„[zpěvají hymnu] Naše hymna zazněla [...] spisovatelé spustili do hrobu Máchovu rakev strany černého dřeva, a nyní začínají házet kytičky na rakev [...] Chtěl bych se tě aspoň na chvíli představit nyní ne podle portrétu, ne podle soch, veď vždyť ani neznáme tvoje přesnou fotografickou podobu. Chtěl bych se tě s ostatními, který nás naslouchají představit nyní docela neoficiálně, prostě lidsky, bez onoho romantického pojetí jako šestadvacetiletého muže, který stojí tady blízko s očima planoucíma, patrně s trochou hladu v žaludku, s hlavou utýranou starostmi, co dětem, co se ženou, co bude vůbec se studiem,

jak to všechno skončí. Aspoň na tich několik [...] jsem tě vyvolal sem z hrobu, a musím tě nyní rozloučit s tebou. Jako ostatní házejí do tvého otevřeného hrobu květiny [...] narcisy, tulipány, konvalinky, tak i já přistoupím nyní k tvému hrobu, poněvadž jsem s mikrofonom přímo nad ním, a hodím do něho jménem posluchačů českého rozhlasu kytičku býlích, čistých květů, i jménem jich všech, který se sjednotili těchto dnech a v hodinách dnešního přenosu. Nad tvým jménem milionů všech, kdo tě milovali a kdo v tobě ctili to, co bylo v tobě nejlepší, Karle Hynku Mácho!“

„[a himnuszt éneklik] Himnusunk felhangzott [...] az írók Mácha fekete koporsóját leengedték a sírba, s most kis csokokat hajtanak a koporsóra [...] Szeretnélek most elképzelní, nem portré és nem szobor alapján, hiszen nem is ismerjük pontos, fotografikus arcmásod. Szeretnélek a többiekkel együtt, kik hallgatnak minket, elképzelní most egyáltalán nem hivatalosan, de egyszerűen emberileg mindenféle romantikus felfogást mellőzve, mint huszonhat éves férfit, aki itt áll a közelünkben lángoló tekintettel, bár enyhe éhséggel gyomrában, gondoktól kínzott fejjel, hogy mi legyen a gyerekekkel, az asszonnyal, mi lesz egyáltalán a tanulmányokkal, s hogy egyáltalán hogy végződik majd ez az egész.

Csak arra a néhány [...] megidéztelek sírodból, s most búcsút kell vennem tőled. Ahogy a többiek nyitott sírodba virágokat [...] nárciszokat, tulipánokat, gyöngyvirágot hajítanak, úgy most én is sírodhoz lépek, s mikrofonommal éppen felette állok, s a cseh rádió hallgatóinak nevében egy kis csokor fehér, tiszta virágot hajítok bele azoknak nevében is, akik e

napokban és órákban az adás alkalmával összegyűltek. Mindazon milliók nevében, akik szerették benned azt, amely a legjobb volt, Karel Hynek Mácha!”

MÁCHA ÚJRATEMETÉSÉN
ELHANGZOTT ÉLŐ RÁDIÓ-
RIPORT RÉSZLETE –
FRANTA KOCOUREK BESZÉDE

© Csata Hanna

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg most **11 288 forint kedvezménnyel*** mindössze 19 860 forintért a Magyar Narancsot, és legyen Öné a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

*Az áruspéldányhoz képest.

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezményt nyújt:

Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzír • Fonó
Budai Zeneház • Írók Boltja • Jurányi
Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona
József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum
• Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház •
Petőfi Irodalmi Múzeum • Széké Színház •
Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezményt nyújt:

Tranzit Art Café

7% kedvezményt nyújt:

Líra Könyvesboltok

magyarnarancs.hu/elofizetes

MAGYARNARANC'S

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.

Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,
Rezső tér 15.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
6300 Ft, fél évre **10 800 Ft**,
egy évre pedig **19 860 Ft**

ÉLET ÉS
IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

